

סימן ח'

מחילה על מום (ב)

א. חילוק בין התנהגות סבירה להתנהגות חריגה

הדין הוא, שברגע שהיה מקח טעות – הכסף של הקונה צריך לחזור אליו והחפץ של המוכר צריך לחזור אליו. אך כאן הקונה הזיק לחפץ, ונשאלת השאלה מי נושא בהוצאות. השו"ע (סי' רל"ב סע' י"ג-י"ד) חילק בין פעולה שהדרך לעשותה, כגון אדם שקונה בד וגוזר אותו כדי לתפרו, שאז אין הקונה צריך לשלם על הנזק, לבין פעולה שאין רגילים לעשותה שאז הקונה צריך לשלם על הנזק שהוא עשה. אמנם אם הקונה היה יכול לראות את המום לפני שהוא הזיק לחפץ הוא חייב, אלא אם כן אין רגילות לבדוק מומים כאלו, שאז המוכר אשם במכירה.

דוגמה לדבר – דין "מתה מחמת מלאכה".

כגון, אדם ששאל רכב מחברו ובתוך כדי הנסיעה נגרם נזק לרכב, מבלי שהנהג יעשה פעולה חריגה, הוא פטור מטעם מתה מחמת מלאכה. וביאר הרמב"ן (ב"מ צ"ט ע"ב) ש"משום פשיעת משאיל נגעו בה". כלומר, אם הוא נהג בצורה סבירה והמנוע התקלקל או כל נזק אחר שקרה לרכב, נמצא שהמשאיל סיפק לו רכב שאינו ראוי למלאכתו. ואף ששואל חייב אפילו באונס גמור, כגון אם איימו עליו שייתן את הרכב ולא הוא ימות, בכל זאת במתה מחמת מלאכה הוא פטור, כי המשאיל פשע בכך שסיפק רכב שאינו מתאים לנהיגה.

וכן במקרה שלנו, ברגע שהמוכר מכר ספר עם דפים ריקים הוא אשם בכך, ולכן גם אם הקונה היה יכול לבדוק, כיוון שהוא פעל בצורה רגילה ואין דרך לבדוק מום כזה, הוא פטור. אך אם המוכר לא יכול היה לדעת והקונה היה יכול לבדוק הקונה חייב.

ב. דוגמא להתנהגות סבירה

ניתן דוגמה, למקרה שהקונה לא יכול היה לדעת:

ראובן ירש מאביו בית, ומכר אותו לשמעון. שמעון ערך שיפוצים בדירה והזמין קבלן שיהרוס את הקירות כדי לשנות את מבנה הבית. תוך כדי השיפוצים, התברר שאביו של ראובן נתן לבתו 20% מהדירה, והיא אינה רוצה למכור את הדירה. פסקו הדיינים, שהעסקה בטלה ושמעון הקונה צריך לקבל את הכסף בחזרה, והמוכר צריך לקבל את הדירה בחזרה. אך בא ראובן וטוען, אני הבאתי לך דירה שלימה ובנויה, ואתה מחזיר לי דירה חרבה ומפורקת, ולכן תשלם לי את ההפרש. הדין הוא, ששמעון פטור כי הוא לא יכול היה לדעת שהעסקה בטלה, ושלראובן לא הייתה זכות למכור את הדירה, ולכן אי אפשר לחייבו על הנזק. אך אם ראובן עשה דבר שאין דרכו לעשותו, יכול המוכר לתבוע אותו תביעת נזיקין על הנזק שגרם לבית.

ג. גרימת נזק בצורה עקיפה

דוגמה נוספת של מקח טעות:

אדם קיבל תלושי קנייה מארגון מסוים. התלושים שווים 80% מהערך האמתי של כוח הקנייה שלו. מקבל השוברים לא ידע שהשוברים ניתנים למימוש רק לעובדי הארגון, כגון רק לעובדי בזק. לכן הוא מכר אותם לחברו ב-90% מהערך האמתי כך שהקונה הרוויח 10% והמוכר הרוויח 10%. הקונה לקח את השוברים ניגש לחנות, אמר לו הקופאי תוציא לי כרטיס עובד של בזק, כי בלי זה אי אפשר לממש את השוברים. הקונה התעכב שבוע או שבועיים וכשפגש את המוכר אמר לו אתה רימית אותי כי אינני יכול לממש את השוברים. הבעיה היא, שעד שהוא תבע את הקונה, תוקפם של השוברים פג.

מה הדין, במקרה שהקונה שילם, וכן במקרה שהוא עדיין לא שילם למוכר על התלושים?

כאן העסקה ודאי בטלה, אך הקונה גרם נזק למוכר, ונשאלת השאלה האם הוא צריך לשלם על כך.

הנה, הנזק שהקונה גרם למוכר, בכך שעכב את התלושים בידו עד שפג תוקפם, נעשה בדרך של גרמא. כמו אדם ש"ביטל את כיסו של חברו". כלומר מנע ממנו להפיק רווחים מהסחורה שלו, שלפי ההלכה הוא פטור מדיני אדם.

אך בכל זאת נראה שיש מקום לחייבו. אדם קיבל מחברו סט כלי פורצלן לשמירה, השומר הניח את הסט בצורה רשלנית בקצה השולחן, עבר מישהו והפיל את הכלים לרצפה והם נשברו.

הדין הוא שהשומר חייב. ולכאורה הרי השומר הזיק רק בדרך של גרמא, שהניח במקום לא בטיחותי וכתוצאה מכך נשברו הכלים? התשובה היא, שכל פשיעה שהתורה חייבה בשומרים היא בדרך של גרמא, ואף על פי כן התורה חידשה ששומר חייב גם בדרך של גרמא, מכיוון שהוא קיבל על עצמו את האחריות הזו.

ואם כן גם במקרה שלנו, הקונה הוא שומר על החפץ של המוכר. כך כותבים התוספות בב"מ (מ"ב ע"א), שאדם שקנה חפץ ונתבטל המקח, הוא נעשה שומר על החפץ עד שיחזירו לבעליו. ובטעם הדבר שנעשה שומר ביאר הריטב"א ש"תפיס ליה אזוזי". כלומר, באותה הנאה שהוא תופס את החפץ עד שהמוכר יחזיר לו את כספו, הוא נעשה שומר על החפץ. וכיוון שהוא שומר, ניתן לחייבו גם בנזק שנעשה בדרך של גרמא, במקרה שלנו ברשלנות שהוא לא בדק את תוקפם של השוברים.

ד. שמירה על שטרות

אך בכל זאת, קונה השוברים פטור.

הגמרא בב"מ (נ"ז ע"א ובשו"ע סימן ש"א) דורשת את הפסוק "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור" – "מה כלים דבר שגופו ממון אף כל דבר שגופו ממון, יצאו שטרות שאין גופן ממון". השטר עצמו אין לו שווי ממוני, כל ערכו הוא הראיה שניתן להפיק ממנו, ופרשת שומרים נאמרה רק בדבר שגופו ממון ולא בשטרות. וז"ל השו"ע: "שלושה דינים האמורים בתורה בארבעה שומרים, אינם לא בקרקעות, לא בעבדים, לא בשטרות, לא בנכסי עכו"ם, לא בהקדשות, שומר חינום אינו נשבע, נושא שכר או שוכר או שואל אינן משלמין, וכן פטורין אף מפשיעה". כך היא גזירת הכתוב, שמה שהתורה חידשה ששומר חייב גם בגרמא, כלומר גם ברשלנות על שמירה, לא נאמר בשטרות וכיו"ב.

ה. היזק שאינו ניכר

אמנם, דעת הרמב"ם שגם שטרות וכיו"ב נתמעטו רק מגניבה ואבידה, אך בפשיעה חייבים עליהם מדין מזיק. שו"ע בסתם פסק דלא כרמב"ם, והביא את דעת הרמב"ם

כ"א. ואם כן, יכול הקונה לומר קים לי כדעת רוב הראשונים וסתם שו"ע, שבשטרות פטורים גם מפשיעה.

וגם לדעת הרמב"ם, יש מקום לפטור את הקונה. אדם שהזיק נזק שאינו ניכר, כגון שעירב את יינו בייין נסך, פטור מן התורה, אך חכמים קנסו אותו אם עשה במזיד, אך בשוגג פטור. אדם עבר ליד דוכן אתרוגים לפני סוכות וחטף אתרוג אחד. הדין הוא ש"כל הגזלנין משלמין כשעת הגזילה". בא הגזלן לאחר סוכות ומחזיר את האתרוג כמות שהוא לבעליו. נחלקו האחרונים (הובאו דבריהם בפת"ש סימן שס"ג אות א') בשאלה, האם זה מוגדר כנזק שאינו ניכר. שאלה זו תלויה במחלוקת אמוראים, האם מטבע שנפסל לגמרי היא כהיזק שאינו ניכר. הרמב"ם והשו"ע פסקו, שאם המטבע נפסל לגמרי, זהו היזק ניכר ואינו יכול לומר הרי שלך לפניך, אך הרא"ש והרמ"א פסקו, שגם במטבע שנפסל לגמרי יכול לומר הרי שלך לפניך.

אם כן, הקונה יוכל לומר: קים לי כדעת הרא"ש, שההיזק איננו ניכר, וכיוון שאני שוגג אני פטור.

ו. סיכום

אם הקונה כבר שילם למוכר את הכסף על דמי השוברים, אין הוא יכול להוציא מהמוכר את הכסף בחזרה, כי המוכר יכול לומר קים לי כדעת הרמב"ם שאתה חייב בפשיעה, וקים לי כרמב"ם שזהו היזק הניכר. וגם אם אתה לא שומר, כיוון שאתה חייב בדיני שמים, דעת המהר"י מינץ והאור זרוע, שתפיסה מועילה בדבר שחייב בדיני שמים.

אך אם הקונה עדיין לא שילם, הוא יכול לומר קים לי כשו"ע, שאין חייבים בפשיעה על שטרות, וקים לי כרא"ש שזהו היזק שאינו ניכר. אמנם כותב המחנה אפרים, שכיוון שהוא התנהג ברשלנות הוא חייב מדיני שמים.